

تحلیل مفهوم سیادت کودک و تطبیق آن بر ضرورت محدودیت آزادی

مهلا الراجی یزدی^۱

چکیده

مقاله حاضر به تحلیل مفهوم سیادت کودک و تطبیق آن با ضرورت محدودیت آزادی در دوران ابتدایی زندگی کودک پرداخته است. طبق آموزه‌های اسلامی، دوران هفت سال اول زندگی کودک به عنوان دوره سیادت شناخته می‌شود، که در این دوران کودک به احترام و محبت ویژه‌ای از سوی والدین نیاز دارد. در این مرحله، کودک باید آزادی کنترل‌شده‌ای داشته باشد تا توانایی‌های حسی و فکری خود را رشد دهد، اما این آزادی نباید به رهاسازی کامل و بی‌مسئولیتی تبدیل شود. مفهوم «سید» در این روایت به معنای اکرام و احترام به کودک است، نه سلطه‌پذیری بی‌قید و شرط از خواسته‌های او. در این دوران، باید والدین با شیوه‌های تربیتی محبت‌آمیز و مهربانانه به نیازهای کودک پاسخ دهند و او را در چارچوبی از مراقبت و هدایت تربیتی رشد دهند. بررسی‌ها نشان داده‌اند که این دوران تأثیرات عمیقی بر شکل‌گیری شخصیت و رفتار کودک دارد. بنابراین، آزادی کودک در این دوره باید با توجه به اصول دینی و روان‌شناختی در جهت شکوفایی استعدادهای اخلاقی و فکری او، همراه با هدایت و مراقبت باشد. این تحقیق به‌ویژه بر اهمیت تربیت کودک در هفت سال اول زندگی تأکید کرده و نتیجه گرفته است که دوران سیادت باید با دقت و توجه ویژه‌ای همراه باشد.

کلید واژه: اسلام، آزادی کودک، دوره سیادت، کودک سرور، هفت سال اول

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه، مدرسه علمیه حضرت زینب سلام الله علیها

مقدمه

مسئله تربیت کودک همواره از مهم‌ترین دغدغه‌های فردی و اجتماعی در طول تاریخ بوده است. سال‌های آغازین زندگی کودک، از نظر متخصصان تعلیم و تربیت، تأثیرگذارترین دوره در شکل‌گیری شخصیت، منش اخلاقی و رشد فکری او محسوب می‌شود. از همین‌رو، تعیین شیوه تعامل بزرگسالان با کودک در این دوران، نیازمند دقت نظری و عملی فراوان است.

یکی از مسائل مهم در این زمینه، موضوع «آزادی کودک» و میزان اختیار او در تصمیم‌گیری‌ها و رفتارهای روزمره است. درحالی‌که برخی والدین با رویکرد سخت‌گیرانه، هرگونه آزادی را تهدیدی برای تربیت می‌دانند، برخی دیگر با رویکرد رهاسازی، کودک را کاملاً آزاد می‌گذارند. این دو قطب افراط و تفریط، پیامدهای مختلفی برای رشد کودک به دنبال دارند. بنابراین، بررسی دقیق «محدوده آزادی» در دوره ابتدایی زندگی کودک، مسئله‌ای ضروری و کاربردی است.

مطالعات موجود عمدتاً به موضوع تربیت کودک از منظرهای روان‌شناسی رشد یا تعلیم و تربیت پرداخته‌اند، اما تحلیل مسئله آزادی کودک در یک چهارچوب تربیتی هماهنگ با مبانی دینی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. همین خلأ پژوهشی، ضرورت انجام تحقیقی منسجم و مبتنی بر منابع اصیل اسلامی و علمی را دوچندان می‌سازد.

طی بررسی‌هایی که انجام شد کتاب یا مقاله‌ای با این موضوع یافت نشد ولی موضوعات مرتبط با این موضوع بررسی شد، از جمله منابع، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. کتاب «پرنده‌های در قفس و کودکی‌های نارس» به قلم محسن عباسی ولدی، قم: آیین فطرت، ۱۳۹۹، که در آن به نقش آزادی در تربیت فرزند پرداخته شده، اما بنده در این به محدوده آزادی کودک در هفت سال اول زندگی می‌پردازم.

۲. کتاب «تربیت دینی کودک» نوشته محی الدین حائری شیرازی، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ۱۴۰۱، که در آن به جهان‌بینی تربیتی و تربیتی دینی کودک پرداخته شده، که در اینجا به محدوده آزادی کودک پرداخته می‌شود.

۳. پایان نامه با عنوان «تحلیلی بر روایت سبع سنین و نقش آن بر انقیاد فرزندان» توسط فهیمه سادات مشعشع، در سال ۱۳۹۹، در دانشگاه فرهنگیان پردیس باهنر نگاشته شده؛ که به تحلیل

روایت سبع سنین و بررسی مراحل تربیت پرداخته، بنده در این مقاله به حدود آزادی کودک می‌پردازم.

۴. پایان نامه با عنوان «تربیت اخلاقی کودکان سرور بر اساس آموزه‌های اسلام (آیات و روایات)» توسط فاطمه موحدی پارسا، در سال ۱۳۹۵، در دانشگاه فردوسی مشهد دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی نگاشته شده است؛ که به تبیین تربیتی اخلاقی کودکان سرور پرداخته است، اما در این مقاله به صورت جزئی به محدوده آزادی کودک در هفت سال اول می‌پردازد.

۵. مقاله با عنوان «وظایف والدین در تربیت عاطفی فرزندان از منظر فقهی (با تاکید بر هفت سال اول)» به نویسندگی مهدی کریم خانی و محمد جواد زارعان، نشریه مطالعات فقه تربیتی، بهار و تابستان ۱۴۰۱، شماره ۳۸؛ که به کشف حکم شرعی وظایف والدین در کودکی پرداخته؛ اما در این مقاله به حدود آزادی کودک در هفت سال اول می‌پردازد.

۶. مقاله با عنوان «تربیتی اخلاقی کودکان در دوره سیادت از منظر اندیشمندان» نوشته فاطمه موحدی پارسا، طاهره جاویدی کلاته جعفرآبادی و دیگران، نشریه تربیت اسلامی، بهار و تابستان ۱۳۹۸، شماره ۲۸؛ که به امکان تربیت اخلاقی کودکان در دوره نخست کودکی می‌پردازد، اما این مقاله به محدوده آزادی کودک تکیه دارد.

هدف از این تحقیق، تبیین چارچوب مشخصی برای آزادی کودک در هفت سال اول زندگی است؛ به گونه‌ای که نه به رهایی مطلق و بی‌مسئولیتی منجر شود، نه به محدودیت‌های بازدارنده رشد. در این مسیر، تلاش شده است تا با تحلیل منابع علمی و تربیتی معتبر، ابعاد مختلف این آزادی و نقش آن در شکل‌گیری شخصیت کودک بررسی گردد.

مفهوم‌شناسی

در آغاز هر پژوهش تربیتی، لازم است مفاهیم کلیدی مورد بررسی دقیق قرار گیرند تا چارچوب معنایی و مفهومی موضوع روشن شود. واژه‌ی کلیدی «سید» در روایت «الولد سید سبع سنین...»^۱

^۱ طبرسی، مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۲۲۲؛ حر عاملی، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، ج ۲۱، ص ۴۷۶؛ مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۹۵

نقش بنیادینی ایفا می‌کنند. در ادامه به مفهوم‌شناسی این واژه پرداخته می‌شود تا مبنای نظری بحث روشن گردد.

مفهوم واژه «سید» و سیادت کودک

در ادامه‌ی مفهوم‌شناسی، بررسی معنای واژه «سید» که در روایت بنیادین این بحث یعنی «الولد سید سبع سنین»^۱ به کار رفته، ضروری است. این واژه یکی از کلیدواژه‌های فهم جایگاه کودک در سال‌های ابتدایی زندگی محسوب می‌شود.

در قرآن کریم واژه «سید» دو بار به کار رفته و در منابع تفسیری، طیف گسترده‌ای از معانی برای آن ذکر شده است:

«فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ... وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ»^۲؛ «وَأَسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ...»^۳ و در تفاسیر برای آن حدود ۲۲ معنا ذکر شده است، از جمله: آزاد، مهذب، برتر معنوی، رهبر، مطیع خدا، فقیه، بردبار، عالم عامل، شریف و محترم، فرمانروا و صاحب اختیار.^۴

بنابراین «سید» مفهومی فراتر از یک جایگاه تشریفاتی دارد و به ویژگی‌های معنوی، اخلاقی، و شخصیتی یک فرد دلالت می‌کند.

در جای دیگری نیز معنای دقیق‌تری از سیادت مطرح شده است:

سیادت در این سن به معنای فرایند تعامل عاطفه‌محور بین والدین و کودک است در جهت شکوفاسازی استعدادهای اخلاقی و پیشگیری از رذایل، با استفاده از آموزش‌های غیرمستقیم و مراقبت عاشقانه متناسب با ظرفیت کودک.^۵

^۱ حر عاملی، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، ج ۲۱، ص ۴۷۶

^۲ آل عمران: ۳۹

^۳ یوسف: ۲۵

^۴ اقتباس از موحدی پارسا، تربیت اخلاقی کودکان سرور بر اساس آموزه‌های اسلام آیات و روایات، ص ۸۳

^۵ همان، ص ۲

به عبارتی، مفهوم سیادت در این روایت بیشتر بر روش تربیت کودک تأکید دارد تا نوعی جایگاه قدرت. کودک در این سن، باید عزیز داشته شود، با او با احترام و محبت رفتار شود، اما در عین حال تربیت او رها و بی‌مرز نباشد.

اهمیت دوران کودکی

دوران کودکی، یکی از حیاتی‌ترین مراحل شکل‌گیری شخصیت انسان است. برای درک صحیح محدوده آزادی کودک در این دوره، نخست باید اهمیت تربیت در سال‌های اولیه زندگی را بررسی کرد. در همین راستا، مجموعه‌ای از شواهد دینی، عقلی و روان‌شناختی اهمیت این دوره را برجسته می‌سازند.

بررسی‌ها نشان داده‌اند که تربیت فرزند در دوره کودکی نسبت به دوره‌های دیگر نقش زیربنایی دارد. از نظر عقل، شرع و عرف، والدین موظف‌اند حقوق معنوی و مادی فرزندی را که خود زاده‌اند مراعات نمایند. نیک و بد فرزند در این جهان از پدران و مادران برمی‌خیزد و آنان در قبال هرگونه ندانم‌کاری و سهل‌انگاری مسئول‌اند.^۱

روح کودک به مثابه خمیری است که در هر قالبی بریزند به همان شکل و قالب در می‌آید. هرچه انسان رشد کند و بزرگ‌تر شود، انعطاف‌پذیری‌اش کمتر می‌شود. از این‌رو علما به تربیت در دوران کودکی توجه زیادی دارند، چرا که در این دوران، تربیت‌پذیری فرد بیشتر است و با رشد فیزیکی، حالات روحی کم‌کم تثبیت می‌شود و اصلاح آن بسیار دشوار می‌گردد.^۲

اسلام به‌عنوان مکتبی نظام‌مند که برنامه تربیتی جامع و کاملی برای تمامی حیات آدمی ارائه کرده است، در زمینه تربیت کودک نیز مانند دیگر امور، اصول خاص خود را دنبال می‌کند. سخن از این اصول بیش از هر جایگاه دیگری در حوزه تربیت کودک می‌گنجد.^۳

بنابراین، لازمه تربیت صحیح کودک، یاری‌گرفتن از آموزه‌های اسلامی، قرآن و احادیث است.^۴

^۱ اقتباس از حسینی، ابراهیمی، وظایف والدین در تربیت دینی کودک در هفت سال اول، ص ۷۹-۸۰

^۲ شهید مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۷۸

^۳ عالمی، رضوانی، بررسی شیوه تربیت سیادت‌مندانه کودک در هفت سال اول از منظر منابع اسلامی و مکاتب روان‌شناسی، ص ۹۰

^۴ محمدی نویسی، تربیت کودک از نگاه نبوی، ص ۳۲

فرزندانمان را بزرگ و عزیز بداریم و برایشان شخصیت قائل باشیم، نه اینکه اطاعت کورکورانه از خواسته‌هایشان داشته باشیم.^۱

در واقع، پذیرش ویژگی‌های کودکانه‌ی فرزند و تأمین فرصت‌هایی برای بازی، کنجکاوی، و احساس فرماندهی، در کنار مهربانی والدین، اساس ایجاد حس اعتماد در کودک به محیط پیرامونش است. آن مربی که جلوی بازی طفل را بگیرد، در نظر او مزاحم تلقی می‌شود؛ اما آن که امکان تجربه و آزمایش را فراهم کند، مورد اعتماد طفل قرار می‌گیرد.^۲

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر نشان داد که مفهوم "سیادت کودک" در روایات اسلامی، به ویژه در حدیث «الولد سید سبع سنین»، نه تنها به معنای سلطه‌گری مطلق کودک بر والدین نیست، بلکه به‌طور خاص به نوعی تربیت مهربانانه و عاطفی اشاره دارد که در آن والدین به کودک احترام می‌گذارند و به خواسته‌های او در چارچوب محدوده‌ای متعادل پاسخ می‌دهند. در این دوره، کودک نیاز به آزادی کنترل‌شده دارد تا در فضایی امن و محبت‌آمیز رشد کند و استعدادهای خود را شکوفا سازد. آموزه‌های اسلامی و نظریات روان‌شناسی رشد هم‌راستا با یکدیگر تأکید دارند که دوران ابتدایی زندگی کودک، به‌ویژه هفت سال اول، باید به‌طور ویژه مورد توجه قرار گیرد. این دوران، زمانی است که باید بر مبنای اصول تربیتی خاصی عمل کرد تا کودک از نظر روانی، اخلاقی و اجتماعی به شکل مطلوبی پرورش یابد. آزادی کودک در این دوره به معنای رهاسازی بدون هدایت و نظارت نیست، بلکه باید در چارچوبی از مهربانی، مراقبت و هدایت صورت گیرد.

پیشنهادهای

تدوین برنامه‌های تربیتی متناسب با دوران سیادت کودک: والدین و مربیان باید آموزش‌های تربیتی خود را متناسب با ویژگی‌های روان‌شناختی کودک و نیازهای او در این سنین طراحی کنند. بر اساس آموزه‌های اسلامی، توجه ویژه به نیازهای عاطفی و بازی کودک باید در اولویت قرار گیرد.

^۱ خلاصه از مشعشع، تحلیلی بر روایت سبع سنین و نقش آن بر انقیاد فرزندان، ص ۷۶

^۲ حائری شیرازی، تربیت دینی کودک، ص ۱۰۲

تشویق به بازی و کنجکاوی: کودک در این دوران نیاز به آزادی برای بازی و کشف دنیای پیرامون خود دارد. باید محیطی فراهم شود که کودک بتواند با خیال راحت و در حد امکان، تجربه‌های جدید کسب کند و از طریق بازی، مهارت‌های اجتماعی و شناختی خود را تقویت نماید.

تعامل و ارتباط مؤثر با کودک: والدین باید به گونه‌ای با کودک خود تعامل کنند که احساس ارزشمندی و اعتماد به نفس در او شکل گیرد. این تعامل باید بر پایه احترام، محبت و درک متقابل باشد تا کودک بتواند در فضای امن به رشد شخصیتی خود بپردازد.

آموزش والدین: لازم است والدین و مربیان با اصول تربیتی دوره سیادت آشنا شوند و بدانند که چگونه باید در این دوران، هم‌زمان با احترام به آزادی کودک، به تربیت و هدایت او بپردازند. برگزاری دوره‌های آموزشی برای والدین در زمینه تربیت کودکان می‌تواند در این زمینه مؤثر باشد.

پرهیز از افراط و تفریط در آزادی: باید از هرگونه افراط و تفریط در برخورد با آزادی کودک در این دوره اجتناب کرد. آزادی باید در چارچوبی مشخص و به‌صورت کنترل‌شده همراه با محبت و هدایت باشد تا کودک احساس امنیت و مسئولیت‌پذیری کند.

این پیشنهادات می‌تواند به والدین و مربیان کمک کند تا از آموزه‌های دینی بهره‌برداری بهتری داشته باشند و در نتیجه، کودکان خود را در فضایی سالم و تربیتی مناسب برای رشد بهتری پرورش دهند.

فهرست منابع

قرآن کریم

کتاب فارسی

حائری شیرازی، محی الدین، تربیت دینی کودک، قم: دفتر نشر معارف، چاپ دهم، سال ۱۴۰۱.ش

حسینی زاده، سید علی، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ بیست و یکم، سال ۱۳۸۴.ش

رایس، فیلیپ، رشد انسان، ترجمه: مهشید فروزان، تهران: ارجمند، چاپ هشتم، سال ۱۳۹۲.ش

فلسفی، محمد تقی، جوان از نظر عقل و احساسات، تهران: هیئت نشر معارف اسلامی، چاپ دوم، سال ۱۳۴۴.ش

مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: موسسه انتشارات صدرا، چاپ چهارم، سال ۱۳۸۲.ش

کتاب عربی

ابن بابویه قمی، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین، من لا یحضره الفقیه، محقق/مصحح: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، سال ۱۳۶۳.ش

حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، چاپ سوم، سال ۱۳۷۴.ش

طبرسی، رضی الدین أبی نصر الحسن بن الفضل، مکارم الأخلاق، قم: ایران، چاپ چهارم، سال ۱۳۷۰.ش

کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق/ مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، سال ۱۳۶۳.ش

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام، مصحح: ابراهیم میانجی و دیگران، بیروت - لبنان: دار إحياء التراث العربی، چاپ اول، سال ۱۳۶۲ ه.ش

پایان نامه ها و مقالات

- حسینی، سیده سمیه؛ ابراهیمی، فاطمه سادات؛ «وظایف والدین در تربیت دینی کودک در هفت سال اول»، مطالعات پژوهشی زنان با رویکرد اسلامی، شماره ۱۳، پاییز و زمستان سال ۱۳۹۹ ه.ش
- خاتمی، سید جواد؛ خاتمی، سیده سمیه؛ «پیامدهای اخلاقی تربیتی حدیث (الولد سید سبع سنین)»، فصلنامه علمی - پژوهشی، پژوهشهای اخلاقی، شماره ۱۳، سال ۱۳۹۲ ه.ش
- عالمی، بتول؛ رضوانی، سیده زینب؛ «بررسی شیوه تربیت سیادت مندانه کودک در هفت سال اول از منظر منابع اسلامی و مکاتب روان شناسی»، مطالعات تربیتی و روانشناختی خانواده، شماره ۷، پاییز و زمستان سال ۱۴۰۱ ه.ش
- محمدی نویسی، فاطمه، «تربیت کودک از نگاه نبوی»، فرهنگ کوثر، شماره ۷۲، زمستان سال ۱۳۸۶ ه.ش
- مشعشع، فهیمه سادات، «تحلیلی بر روایت سبع سنین و نقش آن بر انقیاد فرزندان»، دانشگاه فرهنگیان، پردیس باهنر، سال ۱۳۹۹ ه.ش
- موحدی پارسا، فاطمه و دیگران، «تربیت اخلاقی کودکان در دوره سیادت از منظر اندیشمندان»، تربیت اسلامی، شماره ۲۸، بهار ۱۳۹۸ ه.ش
- موحدی پارسا، فاطمه، «تربیت اخلاقی کودکان سرور بر اساس آموزه های اسلام آیات و روایات»، بهمن ۱۳۹۵
- ابراهیمی تهرانی، حسین، آزادی کودک، یکشنبه ۱۳۹۷/۹/۱۸، تاریخ دسترسی ۱۴۰۱/۱/۳۱، <https://rasekhoon.net/lifestyle/show/۱۴۰۲۹۱۶>
- گودرزی، سارا، مهارت های فرزندپروری، مفهوم آزادی، ۱۳۹۳/۱/۲۲، تاریخ دسترسی ۱۴۰۱/۱/۳۱

[https://farzandparvari.com/%d9%a5%d9%a1%d9%a7%d9%a8%d9%a5-
/d9%a6%d9%a7%d9%a8%d9%a9%d9%aa%d9%ab%d9%ac%d9%ad%d9%ae%d9%af%db%dc](https://farzandparvari.com/%d9%a5%d9%a1%d9%a7%d9%a8%d9%a5-%d9%a6%d9%a7%d9%a8%d9%a9%d9%aa%d9%ab%d9%ac%d9%ad%d9%ae%d9%af%db%dc%dd%de%df%e0%e1%e2%e3%e4%e5%e6%e7%e8%e9%ea%eb%ec%ed%ee%ef%f0%f1%f2%f3%f4%f5%f6%f7%f8%f9%fa%fb%fc%fd%fe%ff%g0%g1%g2%g3%g4%g5%g6%g7%g8%g9%ga%gb%gc%gd%ge%gf%gg%gh%gi%gj%gk%gl%gm%gn%go%gp%gq%gr%gs%gt%gu%gv%gw%gx%gy%gz%h0%h1%h2%h3%h4%h5%h6%h7%h8%h9%ha%hb%hc%hd%he%hf%hg%hh%hi%hj%hk%hl%hm%hn%ho%hp%hq%hr%hs%ht%hu%hv%hw%hx%hy%hz%i0%i1%i2%i3%i4%i5%i6%i7%i8%i9%ia%ib%ic%id%ie%if%ig%ih%ii%ij%ik%il%im%in%io%ip%iq%ir%is%it%iu%iv%iw%ix%iy%iz%j0%j1%j2%j3%j4%j5%j6%j7%j8%j9%ja%jb%jc%jd%je%jf%jg%jh%ji%jj%jk%jl%jm%jn%jo%jp%jq%jr%js%jt%ju%jv%jw%jx%jy%jz%k0%k1%k2%k3%k4%k5%k6%k7%k8%k9%ka%kb%kc%kd%ke%kf%kg%kh%ki%kj%kk%kl%km%kn%ko%kp%kq%kr%ks%kt%ku%kv%kw%kx%ky%kz%l0%l1%l2%l3%l4%l5%l6%l7%l8%l9%la%lb%lc%ld%le%lf%lg%lh%li%lj%lk%ll%lm%ln%lo%lp%lq%lr%ls%lt%lu%lv%lw%lx%ly%lz%...)